

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОСІБНИК · 2025

Методологія діалогових сесій з пам'яті цивільних жертв війни

Практичний посібник для фасилітаторів, громад та органів місцевого самоврядування

Автори: Альона Горова, Світлана Тарасова

Організація: ГО «Інститут миру і порозуміння» (ІМІП)

Проект: «Гідність і пам'ять: визнання цивільних жертв війни»

Підтримка: Міжнародний Фонд «Відродження»

Вихідні дані та зміст

Матеріал підготовлено в межах проєкту «Гідність і пам'ять: визнання цивільних жертв війни», що реалізується ГО «Інститут миру і порозуміння» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Зміст публікацій не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження».

Автори: Альона Горова, Світлана Тарасова.

Зміст

1. Вступ
 2. Чому діалогові сесії і чому зараз
 3. Принципи діалогової меморіалізації
 4. Завдання діалогових сесій
 5. Підготовка до діалогової сесії
 6. Діалогова сесія як формат (базова канва)
 7. Інші моделі діалогових сесій
 8. Ризики процесу та способи їх мінімізації
 9. Роль фасилітатора і психолога
 10. Вивчені уроки: висновки і рекомендації
 11. Додатки
-

Розділ 1

1. Вступ

Війна Росії проти України — це не лише зруйновані будинки та понівечена інфраструктура. Це тисячі імен, які більше ніхто не покличе на вечерю. Це пусті стільці за святковим столом. Це діти, які малюють бомбосховища замість сонця. Цивільні втрати — не статистика. Кожна — це конкретна людська доля, яка стала частиною колективної історії громади.

Після звільнення однієї з громад Київщини питання вшанування загиблих з'явилося майже одразу. На місці розстрілу цивільних люди почали приносити квіти й лампадки. Хтось повісив табличку з написом «Тут загинули мирні жителі». Пізніше з'явилися списки імен. Частина родичів хотіла, щоб ці імена були викарбувані. Інші — щоб місце залишалось стриманим і тихим.

Органи місцевого самоврядування отримували різні звернення: встановити меморіал; зробити окрему дошку; почекати завершення слідчих дій; не поспішати з рішенням взагалі. Виявилось, що навіть усередині однієї громади втрата проживається по-різному. Для когось важливо швидке визнання. Для когось — персональна історія. Для когось — тиша без символів.

Перша спільна зустріч показала: громада не має спільного рішення, але має спільний біль. І цей біль потребує простору, де можна говорити без примусу і без боротьби за «єдину правильну форму». Саме з цього запиту — не до меморіалу, а до пам'яті — і виникла потреба в структурованих діалогових сесіях.

Питання пам'яті в таких умовах є надзвичайно чутливим. Воно часто супроводжується болем, напругою, конфліктами та очікуванням швидких рішень. Саме тому робота з пам'яттю потребує обережного, структурованого і травмочутливого підходу, який не відтворює насильство і не поглиблює розколів у громаді.

Ця методологія описує діалогові сесії з пам'яті цивільних жертв війни як інструмент, що дозволяє громадам:

- безпечно говорити про втрату;
- визнавати гідність загиблих через персональні історії;
- формувати спільний наратив пам'яті;
- поступово підходити до рішень щодо вшанування без тиску та поспіху.

Важливо підкреслити: цей документ не є універсальним рецептом або інструкцією зі створення меморіалів. Натомість він пропонує *канву процесу* — рамку, в межах якої громада сама визначає зміст, темп і форми роботи з пам'яттю.

Методологічна основа

Методологія спирається на:

- міжнародний досвід роботи з масовими травмами та пам'яттю;
- українські напрацювання 2022–2025 років;
- практику фасилітаторів і психологів, які працюють безпосередньо з громадами.

Окрему увагу в документі приділено базовій канві однієї діалогової сесії. Саме цей формат розглядається як відправна точка для довгострокової роботи з пам'яттю: один епізод — один процес — одне обережне рішення про пам'ять.

Цільова аудиторія

Цей документ адресований тим, хто працює на перетині пам'яті, травми і спільнот: фасилітаторам, медіаторам, психологам, представникам громадських організацій та органів місцевого самоврядування. Він може використовуватися як практичний посібник, основа для навчання або методологічна рамка для пілотних і масштабних програм.

Розділ 2

2. Чому діалогові сесії і чому зараз?

Чому саме зараз: про актуальність моменту

Питання часу в роботі з пам'яттю є критичним. Існує спокуса відкласти меморіалізацію «на потім», до «кращих часів». Однак є вагомі причини, чому діалогові сесії потрібні саме зараз.

Травма не чекає. Травматичний досвід не зникає сам по собі з плином часу. Без структурованої роботи він може поглиблюватися, перетворюватися на хронічні стани, передаватися наступним поколінням. Відкладання роботи з пам'яттю — це не збереження ресурсів, а накопичення ризиків.

Свідки і деталі губляться. Чим більше часу минає з моменту трагічних подій, тим більше деталей стирається з пам'яті, тим менше залишається живих свідків, тим складніше відновити повну картину. Фіксація історій зараз — це збереження можливості пам'ятати точно і персонально.

Пам'ять формується вже зараз. Громади не чекають офіційної меморіалізації — вони вже формують свої способи пам'ятати: стихійні меморіали, пости в соцмережах, локальні ритуали. Якщо цей процес залишається неструктурованим, він може призводити до конфліктів, фрагментації, домінування одного наративу над іншими.

Підтримка процесів правосуддя. Робота з пам'яттю, яка відбувається паралельно з процесами документування злочинів і правосуддя, може взаємно підсилювати обидва напрямки. Діалогові сесії можуть виявляти свідків, фіксувати деталі, формувати запит громади на справедливість.

Формування культури діалогу. Досвід участі в діалогових сесіях зараз створює в громаді навички, які знадобляться їй у майбутньому: вміння слухати один одного, шукати компроміси, говорити про складне без насильства. Це інвестиція не лише в пам'ять, а й у соціальну тканину громади.

Діалогові сесії у сфері меморіалізації цивільних жертв війни є інструментом визнання, осмислення та фіксації пам'яті. Це процес, що відбувається до прийняття рішень про форми вшанування, а не паралельно з ними чи замість них.

Ключові характеристики діалогової меморіалізації

Процесуальність замість результату. Діалогова сесія — це не про створення меморіалу протягом однієї зустрічі. Це про створення умов, за яких громада може поступово наблизитися до розуміння того, як саме вона хоче пам'ятати.

Визнання замість забуття. Сесії дають можливість назвати втрату вголос — і бути почутим. Це критично важливо там, де біль замовчується через страх, сором або просту відсутність слухачів.

Голос замість нав'язування. Замість того, щоб ОМС чи зовнішні експерти визначали форми пам'яті, діалогова меморіалізація дає голос тим, хто безпосередньо пережив втрату або є частиною постраждалої громади.

Чим діалогові сесії не є

Діалогові сесії — це не терапія. Хоча сесії створюють безпечний простір і можуть мати терапевтичний ефект, вони не замінюють психологічну або психіатричну допомогу. Фасилітатор не є терапевтом, а формат сесії не передбачає глибокої індивідуальної роботи з травмою.

Діалогові сесії — це не примирення. Діалогова меморіалізація не вимагає і не передбачає прощення або примирення з тими, хто вчинив насильство. Це не про «заспокоєння» чи «переступання через біль». Натомість це про визнання того, що сталося.

Діалогові сесії — це не прийняття рішень. Сесії не ухвалюють остаточних адміністративних рішень про меморіали. Це підготовча робота, яка формує рекомендації для ОМС, але не замінює їхньої відповідальності.

Діалогові сесії — це не створення меморіалу «тут і зараз». Учасники не мають очікувати, що після однієї зустрічі з'явиться готове рішення. Діалогові сесії — це початок процесу, а не його завершення.

Навіщо вони потрібні громадам і ОМС

Для громад

- **Можливість бути почутими.** Рішення про меморіалізацію часто приймаються без залучення тих, кого це стосується.
- **Фіксація досвіду.** Сесії дозволяють зберегти історії, деталі, імена.
- **Вплив на наратив пам'яті.** Громада визначає, як буде розказана її історія.
- **Зниження внутрішньої напруги.** Структурований формат знижує ризик неконтрольованих конфліктів.

Для органів місцевого самоврядування

- **Уникнення конфліктів** через нав'язані рішення.

- **Розуміння очікувань і цінностей громади** — структурована інформація для рішень.
- **Легітимація рішень.** Рішення спираються на результати діалогу.
- **Зменшення адміністративних ризиків** — виявлення проблем на ранніх етапах.

Для потерпілих

- **Визнання втрати.** Перша можливість публічно говорити про свою втрату в безпечному середовищі.
- **Збереження пам'яті про конкретну людину** — не як статистику, а як конкретну долю.
- **Відчуття спільності.** Зустріч з іншими, хто пережив подібне.

Фіксація історій і позицій під час діалогових сесій створює документальну базу, яка протидіє спробам переписати історію або применшити масштаб трагедій.

Розділ 3

3. Принципи діалогової меморіалізації

Центральність жертв. Потерпілі та їхні родичі перебувають у центрі процесу меморіалізації. Саме їхній досвід, потреби й бачення є відправною точкою для діалогу та визначають його межі. Потерпілі розглядаються не як об'єкти вшанування, а як активні суб'єкти процесу.

Безпечний простір і добровільність. Участь у діалогових сесіях є повністю добровільною. Учасники мають право мовчати, робити паузи, виходити з процесу або відмовлятися від участі без пояснення причин. Безпека розуміється як фізична, емоційна та психологічна.

Множинність голосів та інклюзивність. Діалоговий процес передбачає участь різних груп громади — з різним досвідом, позиціями та рівнем залученості до теми пам'яті. Важливим є уникнення домінування одного наративу.

Травмочутливий підхід. Усі етапи діалогових сесій враховують наявність індивідуального та колективного травматичного досвіду. Процес організовується таким чином, щоб мінімізувати ризики ретравматизації.

Процесуальність. Діалогові сесії розглядаються як процес, а не разова подія. Формування спільних розумінь і напрацювань може потребувати кількох зустрічей і часу для осмислення.

Зв'язок з правдою та правосуддям. Меморіалізація не замінює механізмів правосуддя, однак може доповнювати процеси встановлення правди, публічного визнання шкоди та відповідальності.

Протидія запереченню та ревізійнізму. Процес діалогової меморіалізації спрямований на фіксацію фактів і досвіду цивільних жертв війни, що дозволяє протидіяти спробам заперечення або перекручування історії.

Розділ 4

4. Завдання діалогових сесій

Діалогові сесії в межах меморіалізаційного процесу мають такі завдання:

- Створити безпечний простір для проговорення досвіду втрати та пов'язаних із нею почуттів.
- Підтримати формування спільного, але не уніфікованого наративу пам'яті громади.
- Зафіксувати принципи й цінності, важливі для гідного вшанування цивільних жертв.
- Зібрати персональні історії (за згодою) як основу для подальших меморіалізаційних рішень.
- Виявити різні позиції всередині громади та знайти точки дотику між ними.
- Сформувати рекомендації для органів місцевого самоврядування.
- Передати напрацювання у форматі, що дозволяє ОМС ухвалювати інформовані рішення.

Розділ 5

5. Підготовка до діалогової сесії

Підготовка є критично важливою умовою безпечної та ефективної діалогової сесії. Вона визначає межі процесу, рівень довіри та можливість глибокої роботи з пам'яттю.

Аналіз контексту і вибір кейсу

Перед проведенням сесії команда:

- визначає конкретний епізод / подію, з якою працює громада;
- збирає базові факти без деталізації, що може спричинити ретравматизацію;
- аналізує, які практики пам'яті вже існують у громаді;
- враховує історичний і соціальний контекст, наявні напруження.

У процесі підготовки уникається використання фото- та відеоматеріалів або публічне відтворення травматичних деталей.

У фокусі уваги на цьому етапі:

- чи є в громаді невизнані або конфліктні епізоди пам'яті;
- чи існують паралельні, конкуруючі наративи;
- чи є досвід попередніх ініціатив, що залишив недовіру або втому;
- рівень готовності громади говорити про втрату публічно.

Мапування стейкхолдерів і робота з позиціями

На етапі підготовки здійснюється мапування стейкхолдерів, які мають відношення до події, пам'яті про неї або рішень щодо вшанування.

Мапування передбачає аналіз:

- ролей і позицій різних груп у громаді;
- інтересів, очікувань і побоювань, пов'язаних із темою пам'яті;
- наявних або потенційних конфліктів, зон напруги та чутливих питань;
- нерівності доступу до публічного голосу.

За можливості проводяться попередні індивідуальні контакти з потенційними учасниками з метою: з'ясування меж допустимого для них проговорення; розуміння ризиків участі; уточнення очікувань; попередження можливих загострень.

Формування групи

Оптимальний склад — **12-15 учасників** з представленням різних середовищ:

- органи місцевого самоврядування;
- громадські організації;
- бізнес;
- родичі загиблих (індивідуально, за згодою);
- можливі свідки подій;
- консультативно-дорадчі органи ОМС;
- представники релігійних спільнот;
- локальні урбаністи або культурні діячі;
- представники молодіжних організацій, активна молодь громади.

Участь є добровільною, з правом відмови або виходу з процесу на будь-якому етапі.

Команда процесу

Роль	Функція
Фасилітатор	Веде діалогову сесію, утримує рамку безпеки, стежить за балансом участі та дотриманням домовленостей.
Психолог / фахівець з ПСП	Забезпечує підтримку учасників, реагує на ознаки перевантаження або кризові стани.
Документатор	Фіксує ключові напрацювання без запису травматичних деталей чи персональних свідчень.
Координатор	Відповідає за взаємодію з громадою та ОМС, логістику і комунікацію.

Жоден із членів команди не поєднує ролі, що можуть створювати конфлікт інтересів. Команда не ухвалює рішень замість учасників і не спрямовує діалог до заздалегідь визначеного результату.

Простір і безпека

Простір для проведення діалогу має бути фізично та психологічно безпечним, нейтральним і достатньо приватним. Передбачаються паузи, можливість усамітнення та доступ до підтримки у разі емоційного перенавантаження.

Розділ 6

6. Діалогова сесія як формат

Базова канва однієї діалогової сесії

Діалогова сесія є структурованим простором для спільної роботи з пам'яттю та напругою навколо неї. Вона не спрямована на швидкі рішення чи досягнення консенсусу, а створює умови для проговорення досвідів, виявлення різних позицій і поступового зменшення напруги в громаді.

Орієнтовна загальна тривалість сесії: 3,5-4,5 години (з перервами)

Етап	Тривалість	Зміст
Ритуал відкриття	5 хв	Хвилина тиші, ритуал пам'яті, запалення свічки або інша форма, релевантна контексту громади.
Вступ і рамка безпеки	20-30 хв	Представлення команди; мета сесії; принципи: добровільність, право мовчати, конфіденційність.
Осмилення досвіду	30-40 хв	Вправа «Де ми зараз?» — стрічка часу для осмилення: що було до події, як вплинула, де зараз.
Принципи пам'яті	40-60 хв	Що означає гідне вшанування? Які цінності важливо зберегти? Малі групи або загальне коло.
Персональні історії	45-60 хв	Людський вимір втрати — життя, імена, ролі в громаді. Добровільне ділення; паузи.
Позиції і напруга	40-50 хв	Адаптована вправа «позиційного спектру». Мета: видима різність позицій, пошук точок дотику.
Завершення і фіксація	15-20 хв	Узагальнення тем, цінностей і запитів; пояснення, як напрацювання будуть передані ОМС.
Ритуал завершення	5-10 хв	Обов'язкова частина. Символічно «закриває» діалог, знижує емоційну напругу.

Ритуал завершення

Можливі формати:

- спільна тиша або коло з одним завершальним словом (за бажанням);

- символічна дія (покладання камінців, стрічок, насіння, свічок);
- письмове завершення — слово або речення, яке учасник забирає із собою;
- спільний жест подяки без необхідності вербалізації пережитого.

Участь у ритуалі є добровільною. Не допускається тиск на «оптимістичне завершення» або примирення.

Розділ 7

7. Інші моделі та формати діалогових сесій

Описана вище канва діалогової сесії не є єдино можливою. У різних контекстах можуть застосовуватися інші формати.

Healing of Memories

Модель, розроблена в Південній Африці в постконфліктному контексті, зосереджується на проговоренні особистого досвіду втрати та насильства в безпечному просторі. Ключові риси:

- фокус на особистих історіях і переживаннях;
- добровільність участі та відсутність тиску на прощення чи примирення;
- визнання болю як легітимної реакції на несправедливість.

У контексті меморіалізації цей підхід може бути корисним на ранніх етапах, коли громада ще не готова до формування спільних рішень.

Testimony Circles (Кола свідчень)

Формат, що передбачає структуроване свідчення учасників перед групою слухачів, які не коментують і не вступають у дискусію. Ключові риси:

- чіткий поділ ролей: той, хто говорить, і ті, хто слухають;
- публічне визнання пережитого досвіду;
- мінімізація взаємної полеміки.

Цей формат є ефективним для визнання та фіксації досвіду, але має обмежений діалоговий потенціал. Він може використовуватися як окремий етап або додатковий інструмент у ширшому процесі.

Живі меморіали

Підхід, який розглядає меморіалізацію не як створення разового об'єкта, а як тривалий процес і сукупність практик. До живих меморіалів можуть належати:

- регулярні ритуали пам'яті;
- освітні та культурні програми;
- комунітарні ініціативи, пов'язані з місцями пам'яті;
- символічні простори, що змінюються з часом.

Живі меморіали добре поєднуються з діалоговою меморіалізацією, оскільки дозволяють інтегрувати напрацьовані в діалозі принципи у повсякденне життя громади.

Жоден із наведених форматів не є універсальним рішенням. Вибір моделі або поєднання різних підходів залежить від стану громади, рівня напруги навколо пам'яті, готовності до діалогу, етапу процесу меморіалізації.

Розділ 8

8. Ризики процесу та способи їх мінімізації

Діалогова меморіалізація відбувається в умовах високої емоційної напруги. Процес завжди містить ризики, які не можна повністю усунути, але які можна усвідомлено мінімізувати.

Ризик 1. Ретравматизація учасників

Робота з пам'яттю може актуалізувати болісні переживання.

Як мінімізувати ризик:

- Чіткі правила безпеки та взаємної поваги з самого початку.
- Участь у проговоренні досвіду є добровільною.
- Відсутній будь-який примус до свідчень.
- Психолог або фахівець із ПСП залучений до процесу.
- Уникається використання графічних деталей та візуальних тригерів.

Ризик 2. Завищені очікування щодо результатів

Учасники можуть очікувати негайних рішень про меморіалізацію.

Як мінімізувати ризик:

- Межі відповідальності сесій чітко проговорюються на початку.
- Підкреслюється, що сесія є підготовчим етапом.
- Учасників інформують про можливі подальші кроки.

Ризик 3. Домінування окремих голосів

Деякі учасники можуть намагатися нав'язати власний наратив.

Як мінімізувати ризик:

- Фасилітатор стежить за балансом участі та втручається.
- Формати, що дозволяють висловитися кожному.
- Робота в малих групах знижує асиметрію голосів.

Ризик 4. Політизація процесу

Ризик використання сесій для просування політичних позицій.

Як мінімізувати ризик:

- Нейтральна рамка з фокусом на досвіді громади.
- Неприпустимість політичної агітації чітко окреслена.
- Прозорість мети, логіки та меж процесу.

Ризик 5. Вторинна травматизація команди

Постійна робота з травматичними історіями впливає на команду.

Як мінімізувати ризик:

- Регулярна супервізія для фасилітаторів і команди.
- Командна взаємодія та взаємна підтримка.
- Можливість перерв, ротації ролей і відновлення.
- Доступ до психологічної допомоги.

Розділ 9

9. Роль фасилітатора та психолога в діалоговій сесії

Якість і безпека діалогових сесій значною мірою залежать від чіткого розмежування ролей у команді процесу та узгодженої роботи фасилітатора і психолога. Ці ролі є взаємодоповнюючими, але не взаємозамінними.

Роль фасилітатора

Фасилітатор відповідає за процес, структуру та динаміку групової роботи. Його завдання — створити умови, за яких різні голоси можуть бути почутими без тиску і домінування.

- утримує процес у чіткій та безпечній рамці;
- забезпечує баланс участі між різними учасниками;
- не нав'язує власних поглядів, оцінок чи інтерпретацій;
- стежить за темпом роботи та загальним станом групи;
- управляє часом, переходами між етапами та структурою сесії;
- своєчасно реагує на напругу, зупиняє ескалацію і повертає фокус до мети діалогу.

Роль психолога / фахівця з психосоціальної підтримки

Психолог відповідає за психологічну безпеку учасників і команди, а також за роботу з кризовими станами.

- забезпечує психологічну безпеку учасників процесу;
- реагує на кризові ситуації та ознаки гострої емоційної дестабілізації;
- за потреби надає індивідуальну підтримку учасникам;
- консулює фасилітатора і команду щодо травмоутливих підходів;
- проводить дебрифінг після сесії для учасників і/або команди.

Координація ролей

Фасилітатор і психолог працюють у тісній координації, постійно обмінюючись спостереженнями щодо стану групи та динаміки процесу. Водночас вони не замінюють один одного: фасилітатор не бере на себе функції терапії, а психолог не втручається в управління груповим процесом без необхідності.

Таке розмежування ролей є базовою умовою травмочутливого підходу до стійкого діалогу.

Розділ 10

10. Вивчені уроки: висновки і рекомендації

Цей розділ узагальнює ключові принципи роботи з пам'яттю, сформульовані в ході реалізації проєкту, а також практичні рекомендації.

Ключові принципи роботи з пам'яттю

Процес, а не подія. Стійкі результати формуються поступово — через серію взаємопов'язаних кроків.

Участь, а не нав'язування. Громада має бути активним співтворцем, а не пасивним отримувачем.

Поза логікою прощення. Визнання втрат не означає примирення з насильством.

Особисті історії. Персональне визнання зберігає гідність кожної людини.

Малі кроки. Починати з одного кейсу, однієї групи або однієї розмови.

Безпека — абсолютний пріоритет. Жодна мета не виправдовує ретравматизації.

Прозора співпраця з ОМС. Результати передаються у форматі, що дозволяє приймати інформовані рішення.

Вивчені уроки: особливості співпраці з громадою

Досвід реалізації проєкту показав, що робота з темою пам'яті цивільних жертв потребує більш делікатного входу в громаду, ніж більшість діалогових процесів.

Рекомендація: поетапний вхід у тему

Крок	Зміст
Крок 1. Контакт через локальних посередників	Залучати структури, які вже мають довіру громади: соціальні служби, управління культури, місцеві ГО, освітні та культурні інституції.
Крок 2. Пояснення сенсу процесу	Проговорити, чому робота з пам'яттю є важливою для громади та яку роль у цьому може відігравати діалог.
Крок 3. Підготовча зустріч	Знайомство, обговорення очікувань та домовленість про правила безпечного спілкування.

Крок 4. Підготовка локальних посередників	Короткий навчальний модуль: принципи травма-інформованого спілкування, ознаки дистресу, межі ролі посередника.
---	--

Підсумки

Головний висновок полягає в тому, що якість діалогового процесу визначається не лише методами роботи з пам'яттю, а й тим, як команда входить у громаду.

Поетапний підхід — від встановлення контакту з локальними партнерами до підготовки учасників — знижує ризики та створює умови для безпечного і змістовного діалогу.

Навіть одна якісно підготовлена зустріч може стати початком довшого процесу осмислення пам'яті та формування спільних рішень у громаді.

Розділ 11

11. Додатки

Додаток 1. Чек-лист підготовки до діалогової сесії

За 4-6 тижнів до сесії:

- Визначено конкретний кейс
- Зібрано базові факти (без травматичних деталей)
- Проведено аналіз контексту громади
- Складено мапу стейкхолдерів
- Сформовано команду процесу (фасилітатор, психолог, документатор, координатор)

За 2-3 тижні до сесії:

- Проведено індивідуальні зустрічі з ключовими стейкхолдерами
- Сформовано список учасників (12-15 осіб)
- Надіслано персональні запрошення
- Забронювано простір для сесії
- Підготовлено інформаційні матеріали для учасників

За 1 тиждень до сесії:

- Підтверджено участь учасників
- Підготовлено детальну програму сесії
- Команда провела спільну підготовчу зустріч
- Організовано логістику (харчування, транспорт, матеріали)
- Надіслано нагадування учасникам

За 1 день до сесії:

- Перевірено простір (меблі, обладнання, температура)
- Підготовлено матеріали (фліпчарти, маркери, папір)
- Підготовлено символічні елементи для ритуалів
- Команда провела фінальну нараду

У день сесії:

- Команда прибула за годину до початку
- Простір налаштовано (коло, матеріали, зона відпочинку)
- Команда провела короткий брифінг
- Готові зустрічати учасників

Після сесії:

- Команда провела дебрифінг
- Підготовлено документ з результатами
- Результати узгоджено з учасниками
- Документ переданий ОМС
- Учасникам надіслано подяку та контакти підтримки

Додаток 2. Приклади вправ для діалогових сесій

Вправа 1: «Карта емоцій громади»

Мета: візуалізувати емоційний стан громади щодо пам'яті. Матеріали: велика карта/план громади, кольорові стікери.

Хід вправи:

1. На карті позначено ключові локації громади.
2. Учасники отримують стікери різних кольорів (червоний — біль, синій — спокій, зелений — надія).
3. Кожен клеїть стікери на місця, з якими асоціює певні емоції щодо пам'яті.
4. Група обговорює отриману «карту емоцій».

Вправа 2: «Лінія цінностей»

Мета: визначити пріоритети громади щодо меморіалізації. Матеріали: картки з різними цінностями.

Хід вправи:

1. Фасилітатор готує картки: «Правда», «Гідність», «Краса», «Доступність», «Простота», «Символізм», «Освіта», «Спільність» тощо.
2. Учасники індивідуально вибирають 3-5 найважливіших цінностей.
3. У малих групах обговорюють вибори.
4. Група формує спільний список пріоритетів.

Вправа 3: «Лист до...»

Мета: створити безпечну форму особистого звернення до загиблого; дозволити виразити непроговорене. Матеріали: папір, олівці. Тривалість: 20-30 хвилин.

Хід вправи:

1. Фасилітатор пояснює, що лист не обов'язково буде зачитуватися — це особистий простір.
2. Учасникам пропонується написати лист до конкретної людини або до «тих, кого ми втратили».
3. Орієнтовні запитання: «Що я не встиг(ла) сказати?», «Що я пам'ятаю про тебе?», «Що змінилося після твоєї смерті?»
4. Після написання: добровільне читання уривків або збереження у приватному форматі.

5. Важливо: жодного примусу до читання; психолог має бути присутнім; час для тиші обов'язковий.

Вправа 4: «Стіна пам'яті»

Мета: колективна візуалізація пам'яті як багатоголосого простору. Тривалість: 30–45 хвилин.

Хід вправи:

1. На центральному аркуші пишеться: «Що для нас означає пам'ять про...».
2. Учасники на стікерах записують: імена; риси характеру; важливі слова; цінності; символи.
3. Усі елементи розміщуються на спільному просторі.
4. Фасилітатор допомагає побачити повторювані теми, спільні цінності, відмінності.

Вправа 5: «Коло імен» (ритуал називання)

Мета: персональне визнання кожної жертви. Тривалість: 10–20 хвилин.

Хід вправи:

1. Учасники стають у коло.
2. По черзі кожен називає ім'я людини, яку хоче згадати.
3. Після кожного імені група відповідає «Пам'ятаємо» або витримується хвилина тиші.
4. Можна запалювати свічку за кожне ім'я або класти камінець у спільну посудину.
5. Після завершення — коротке заземлення (дихання, відчуття опори).

Вправа 6: «Камінь пам'яті»

Мета: символічна практика вшанування; відчуття спільності. Тривалість: 3–5 хвилин. Вправа базується на символічній практиці, що має міжкультурні корені. У єврейській традиції існує звичай залишати камінь на могилі як знак пам'яті. В Україні (зокрема в Ірпені та Бучі) камінь використовується як простий і доступний символ спільного переживання.

Хід вправи:

1. Фасилітатор запрошує учасників взяти по одному камінцю.
2. Учасникам пропонується відчутти камінь у долоні (вагу, форму, текстуру) як спосіб заземлення.
3. На короткий час зосередитися на людині, яку хочуть пам'ятати.
4. Учасники можуть тихо або вголос назвати ім'я (не обов'язково).
5. Учасники кладуть камінь у визначене місце.

Рекомендації: Усі справи — добровільні. Вони не є терапією, але можуть мати терапевтичний ефект. Проводяться лише за наявності фахівця з ПСП. Можуть адаптуватися під культурний контекст громади.

Додаток 3. Шаблон звіту за результатами сесії

1. Загальна інформація

- Назва громади:
- Дата проведення сесії:
- Місце проведення:
- Тривалість:
- Тема / кейс (конкретний епізод):
- Організатори:
- Команда процесу (ролі): Фасилітатор / Психолог / Документатор / Координатор

2. Контекст сесії

- Короткий опис: з яким епізодом працювала громада;
- чому цей кейс є актуальним;
- що вже було зроблено раніше у сфері пам'яті;
- чи існують напруження / різні позиції. (2–4 абзаци, без емоційних оцінок.)

3. Склад учасників

- Загальна кількість учасників:
- Представлені групи (без персональних даних): родичі загиблих; представники ОМС; ГО; інші.
- Примітка: Персональні дані не публікуються без згоди.

4. Хід сесії (коротко)

- відкриття та встановлення правил;
- обговорення принципів пам'яті;
- робота з персональними історіями;
- виявлення позицій;
- формування попередніх пропозицій.
- (Без детального відтворення особистих свідчень.)

5. Ключові цінності та принципи, визначені учасниками

- персональне визнання кожної жертви;
- недопущення політизації;
- інклюзивність;
- збереження гідності.

6. Зафіксовані позиції та точки дотику

- Основні позиції в громаді: (короткий нейтральний опис різних підходів)

- Точки згоди: (що об'єднує)
- Питання, які потребують додаткового обговорення:

7. Попередні пропозиції щодо меморіалізації

- Без затвердження — лише як результат обговорення.
- формат (меморіальний знак, сквер, цифрова платформа тощо);
- принципи оформлення;
- підхід до імен;
- супровідні освітні або ритуальні практики.

8. Рекомендації органам місцевого самоврядування

- Необхідність додаткових зустрічей (за потреби).
- Забезпечення прозорості процесу.
- Комунікація з громадою.

9. Межі процесу

- Діалогова сесія не є органом прийняття рішень.
- Остаточні рішення ухвалюються у встановленому законом порядку.
- Сесія має консультативний характер.

10. Додатки (за згодою учасників)

- узагальнені матеріали фліпчартів;
- перелік цінностей;
- візуальні напрацювання;
- перелік подальших кроків.

Важливо: У звіті не публікуються травматичні деталі. Персональні історії не відтворюються без письмової згоди. Формулювання мають бути нейтральними, без політичних оцінок.

Документ підготовлено на основі міжнародного досвіду роботи з пам'яттю та українських напрацювань 2022–2025 років.